

УДК 332.122:379.84:911

Н.С. КАМПОВ, Л.І. МЕДВІДЬ, О.В. КАСИНЕЦЬ

**КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ТУРИСТИЧНИХ ТЕРИТОРІЙ
В КОНТЕКСТІ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

*Мукачівський державний університет,
м. Мукачево, Україна,
hoysak@rambler.ru, me lar@ukr.net
otokar54@mail.ru*

В статті розглянуто поняття природопольовання. Розкрито сутність, ознаки та функції рекреаційного природопольовання. Звернуто увагу на функціональну та територіальну структуру рекреаційного використання території,

особенности комплексной оценки туристической территории с позиций устойчивого (сбалансированного) развития, технологию рационального рекреационного природопользования.

Особливістю сучасного етапу господарського розвитку є зростання масштабів і ускладнення структури процесу природокористування. Серед напрямів використання території рекреаційна діяльність відрізняється більшою залежністю від типу і якісного стану природного середовища: географічна специфіка кожної території в значній мірі визначає як функціональний тип рекреаційного природокористування, так і ступінь його інтенсивності та просторову організацію.

Найважливішими завданнями суспільно-географічних досліджень рекреаційного природокористування (РП) є: аналіз природно-ресурсного потенціалу, функціональної і територіальної структури рекреаційного використання території та її; особливостей розвитку процесів РП у просторі і часі; виявлення ступеня відповідності сучасної системи РП сформованим і перспективним потребам суспільства і стану навколишнього середовища; вивчення регіональних проблем розвитку рекреаційного процесу; пошук шляхів кардинального удосконалення господарського механізму та управління рекреаційною галуззю; всебічне еколого-соціально-економічне обґрунтування територіальної організації рекреаційного природокористування; виявлення потреби у відтворювальних і природоохоронних заходах.

Важливою умовою рекреації є виділення природних рекреаційних систем, які за своїми властивостями придатні для використання з метою відпочинку. Разом з тим, як і будь-яке використання території, рекреаційна діяльність має свої позитивні і негативні сторони. З одного боку, відпочинок людей на лоні природи сприяє підтриманню і зміцненню їх здоров'я. З іншого боку, при рекреаційному використанні природних ресурсів виникають несприятливі зміни у довкіллі.

Вирішення конструктивної задачі збалансованого (сталого) розвитку РП повинне бути територіально диференційованим, що передбачає необхідність розробки територіального рекреаційного природокористування, яка встановлює принципи і підходи до рекреаційного освоєння і використання регіону з урахуванням його природно-географічної специфіки, пріоритетів соціально-економічного розвитку, системи суспільної організації території.

Дослідження рекреаційного природокористування в процесі проектування туристських територій – новий напрямок, його концептуальні положення розроблені недостатньо. Отже, актуальною науковою проблемою є теоретико-методологічне осмислення рекреаційного природокористування із позицій формування туристських територій і розробка нової парадигми регіонального рекреаційного природокористування на принципах збалансованого (сталого) розвитку.

Рекреаційне природокористування розглядається як цілісна система відносин між суспільством і природним середовищем, що складаються в процесі вивчення, освоєння, використання, перетворення і відтворення природно-ресурсного потенціалу для задоволення суспільних і індивідуальних рекреаційних потреб. Найважливішими видами РП є рекреаційне ресурсоспоживання, рекреаційне ресурсо- і середовище користування, які реалізовані в системах різноманітних рекреаційних занять і видах угідь, що формують своєрідний каркас організації території.

Зміст проектування туристських територій складає оцінка ступеня рекреаційного освоєння території, під якою автор розуміє безупинну закономірну зміну моментів пристосованості території до виконання різноманітних рекреаційних функцій.

Природокористування – основна форма взаємодії суспільства і природного середовища, яка реалізується через систему заходів, спрямованих на освоєння,

використання, перетворення, відновлення і охорону природних ресурсів, і відображає зв'язки між виробництвом, населенням і оточуючим середовищем. У процесі рекреації природа виступає одним з провідних факторів відпочинку й оздоровлення, відновлення фізичних і нервово-психічних сил людини. Історична закономірність взаємодії суспільства й природи проявляється в розширенні впливу людини на природу при зростанні темпів економічного розвитку й усвідомленні необхідності збереження природного середовища як основи існування людства [1].

На відміну від інших усталених видів природокористування, рекреаційне природокористування відзначається рядом специфічних особливостей. По-перше, рекреаційне господарство в значній мірі орієнтоване на використання природних ресурсів і, на відміну від більшості інших галузей господарства, продукція яких транспортується до споживача, для отримання рекреаційних послуг споживач повинен дістатися до місця розташування рекреаційних ресурсів, що викликає значні міграційні потоки. Відповідно, споживання рекреаційних ресурсів відбувається в місці їх локалізації і не супроводжується їх вилученням з природного середовища. По-друге, природні ресурси є провідним фактором, який визначає рекреаційне використання території: від того, яким набором природних ресурсів володіє територія, залежить організація видів і форм рекреаційної діяльності. По-третє, на долю рекреації припадає провідна роль у використанні природних комплексів та їх елементів, які раніше не були задіяні у господарському обігу (гірські території, особливі ландшафти, печери й порожнини, гейзери, водоспади, підводний світ). По-четверте, рекреація – це багатоцільовий вид природокористування. Задовольняючи вимоги різних груп рекреантів рекреація висуває різні вимоги до природних комплексів і оптимально взаємодіє з іншими видами природокористування. Узагальнюючи специфічні особливості рекреаційного природокористування, можна говорити про комплексність, повсюдність, додатковість, які йому притаманні.

Спираючись на визначення поняття природокористування, рекреаційне природокористування, у більш загальному визначенні даного поняття, виступає як раціональне використання природних ресурсів для задоволення рекреаційних потреб людини. Воно являє собою цілісний процес, що поєднує в собі організацію рекреаційної діяльності на основі використання природних ресурсів і умов, задоволення рекреаційних потреб населення і попередження негативних змін у довкіллі під впливом рекреаційної діяльності. Рекреаційне природокористування має певні регіональні особливості й має розглядатись у контексті регіональної господарської діяльності.

Рекреаційне природокористування реалізується через комплекс заходів, пов'язаних із використанням природних ресурсів з метою оздоровлення людини, відновлення її фізичного та психологічного самопочуття, розширення екологічного і культурного світогляду. Головним завданням рекреаційного природокористування на сьогодні має виступати вивчення структури, динаміки та прогноз розвитку ландшафтів як природних, так і культурних у відповідності до інтересів рекреантів.

Рекреаційне природокористування є складовою частиною загальної системи природокористування, яка заснована на врахуванні соціально-економічних та екологічних законів, область теорії й практики, що пов'язана з пошуком оптимальних режимів використання природних ресурсів у рекреаційних цілях. При цьому функціональна модель рекреаційного природокористування концентрується навколо природного комплексу.

Рекреаційне природокористування має три основні функції (рисунок 1).

Соціальна функція рекреаційного природокористування – це задоволення специфічних потреб населення у відпочинку, оздоровленні, спілкуванні з природою, що сприяє зміцненню фізичного і розумового здоров'я суспільства.

Рисунок 1 – Функції рекреаційного природокористування

Економічна функція полягає, головним чином, у відновленні робочої сили. Завдяки рекреації підвищується працездатність, збільшується фонд робочого часу, що сприяє зростанню продуктивності праці; розширюється сфера застосування праці; прискорюється розвиток соціальної й виробничої інфраструктури на територіях інтенсивного рекреаційного природокористування.

Природоохоронна функція полягає в попередженні деградації природних рекреаційних комплексів під впливом антропогенної діяльності, в тому числі й рекреаційної.

Природні рекреаційні ресурси – незамінна умова розвитку рекреації. Тому раціональне їх використання, відновлення та охорона є одним із важливих завдань. Виділення напрямів удосконалення природно-ресурсної бази рекреації є необхідною умовою як збереження, так і сталого розвитку галузі.

Загальна система природокористування охоплює три механізми охорони оточуючого середовища (рисунок 2): адміністративно-правовий, який включає систему обмежень (норм, заборон та санкцій) природокористування; планово-економічний, який доповнює попередній та передбачає вибір оптимального варіанту з усіх можливих варіантів багатоцільового природокористування; механізм платного природокористування, в основі якого лежить принцип компенсування втрат при природокористуванні.

Результати економічної оцінки природних ресурсів можуть бути використані як базові рівні еколого-економічних і соціально-економічних ефективностей розвитку територіально-організаційної системи.

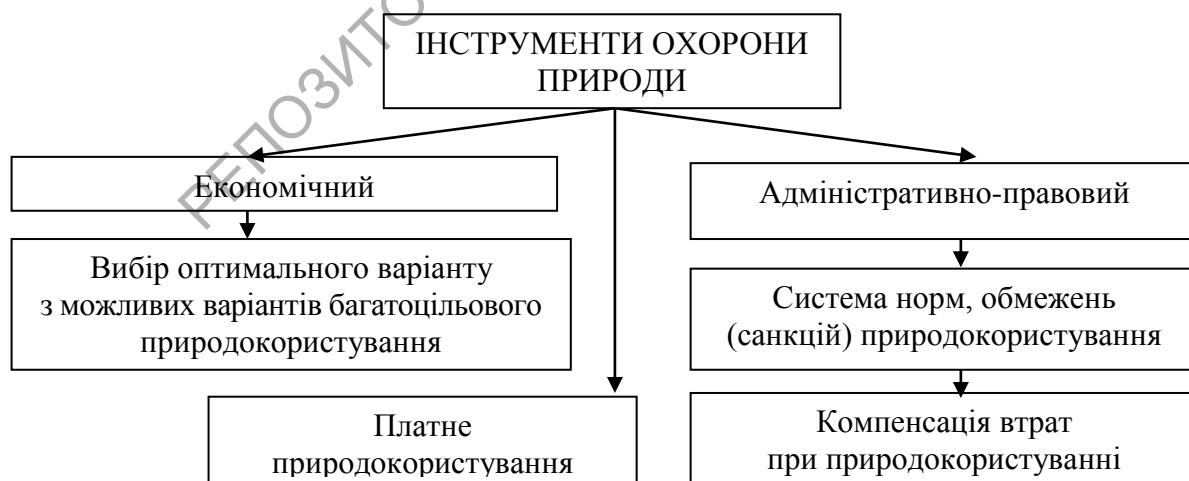

Рисунок 2 – Механізми охорони оточуючого середовища

Ці показники розглядаються як наслідок: системного аналізу результативності функціонування різноманітних видів рекреаційних об'єктів (санаторно-курортне

лікування, відпочинок і туризм) та об'єктивної соціально-економічної оцінки рівня ефективності використання різних за якістю природних ресурсів; створення різноманітних сценаріїв і вибір оптимальних варіантів освоєння лісових, земельних площ для розміщення виробництві об'єктів невиробничої сфери, у тому числі рекреаційних зон; удосконалення механізму інвестицій для визначення шляхів і напрямків найдоцільнішого комплексного використання ресурсів за цільовим призначенням [5].

В основу придатності територій для рекреації повинні бути покладені перш за все природні умови: наявність природних ресурсів рекреації, комфортність, а також психолого-естетичні фактори.

Оцінка рекреаційних ресурсів може бути диференційованою та інтегральною. Диференційована оцінка дається кожному окремому ресурсу, його властивостям в межах регіону або країни в цілому, сприяє визначенню оптимального виду рекреації, який базується на даному ресурсі. Інтегральна оцінка дається території, яка характеризується певним набором рекреаційних ресурсів, дозволяє визначити оптимальне співіснування різних видів рекреації на певній території, з'ясувати обмеження і допустимі навантаження рекреантів на ландшафт. При оцінюванні території для стаціонарного відпочинку дають оцінку таким показникам як клімат, рослинність, водойми, рельєф [1].

Екологічна оцінка території є різновидом комплексної оцінки і здійснюється для визначення сприятливих умов для туристично-рекреаційної діяльності з метою обґрунтування проектних рішень по забезпеченню нормативних показників навколишнього середовища. Оцінка здійснюється на різних етапах проектування туристичної території і дає змогу: прогнозувати стан навколишнього середовища; визначити проблеми інженерно-екологічної ситуації; передбачає конкретні заходи по досягненню нормативних та комфортних умов проживання місцевого населення; здійснює розробки інвестиційно-будівельних програм реалізації цих заходів.

Технологія раціонального рекреаційного природокористування, що має на меті охорону природно-територіальних комплексів, включає такі принципи і методи територіальної організації рекреаційних територій, при яких досягається максимальна відповідність рекреаційних ресурсів рекреаційним потребам [4].

Досить плідними методами регулювання рекреаційних навантажень виступають рекреаційне районування та зонування, при яких рекреаційне освоєння регулюється у відповідності до прийнятого режиму окремих районів та зон. Для кожного району або зони приймається свій рівень рекреаційного використання, який залежить від їх рекреаційної цінності, стійкості природного комплексу та низки чинників неприродного характеру. До останніх у першу чергу відноситься специфіка тих чи інших форм рекреаційної діяльності, характер їх вимог до природних комплексів, просторово-часові закономірності розподілу рекреантів у рекреаційних районах.

Залишається поки що невирішеною і проблема ступеню впровадження інженерно-технічних засобів у природні комплекси. З одного боку, внаслідок такого впровадження змінюється «природність» ландшафтів, а з іншого – підвищується їх стійкість до навантаження у порівнянні із необлаштованою територією. Вважається, що у загальному територіальному балансі рекреаційного району, зони із природними та малозміненими ландшафтами, повинні складати значну величину, тому що за даними багатьох соціологічних опитувань саме незайманість природи приваблює рекреантів.

Рекреаційна діяльність є одним із найбільш просторово виражених і тісно пов'язаних із територіальною різноманітністю видів соціальної діяльності [2]. Територіальна різноманітність рекреаційної діяльності відображається у функціональному зонуванні рекреаційних територій і пов'язана з географічною вибірковістю видів відпочинку, тобто різні види рекреаційних занять висувають неоднакові вимоги перш за все до природних комплексів, а також і до історико-культурної спадщини та об'єктів

туристичної інфраструктури. Водночас деякі види занять територіально несумісні (наприклад, полювання і збір грибів та ягід). Крім того, при облаштуванні території для відпочинку враховується стійкість природних комплексів до рекреаційних навантажень. Тому проектування функціонально-територіальної структури туристсько-рекреаційного комплексу регіону повинно здійснюватися на основі попередньої оцінки рекреаційних властивостей навколишнього природного середовища, що є непростим завданням [3]. Складність оціночних робіт зумовлюється особливістю рекреаційного природокористування.

Таким чином, оцінка території для організації рекреаційної діяльності є комплексною, що впливає з множини чинників, що детермінують ступінь придатності природних комплексів для певного виду освоєння, й інтегральною за змістом, оскільки повинна враховувати сукупність вимог двох суб'єктів рекреаційного природокористування – рекреантів й рекреаторів. Процедура оцінки передбачає визначення психофізіологічної (тобто сприятливості для самої функції відпочинку) і технологічної (сприятливості для освоєння території) комфортності природних комплексів та їх стійкості до рекреаційних впливів. При оцінці території для організації рекреаційної діяльності важливо означити рекреаційне середовище людини: комплекс природно-географічних, економіко-географічних, суспільно-історичних, соціально-економічних та інших умов, у яких відбувається реалізація функцій рекреації, і які формують природно-рекреаційні, історико-культурні, інфраструктурні ресурси відпочинку. Необхідність оцінки території породжується проблемою вибору оптимального рішення з множини варіантів, яка зумовлюється, з одного боку, обмеженістю ресурсів, а з другого – виникає як результат прояву однієї з фундаментальних властивостей рекреаційного середовища – його різноманітності.

Список літератури

- 1 Білецька, Г.А. Рекреаційне природокористування: навч. посіб. / Г.А. Білецька. – Львів «Новий світ - 2000». – 2013. – 149 с.
- 2 Веденин, Ю.А. Динамика территориальных рекреационных систем / Ю.А. Веденин. – М. : Изд-во МГУ. – 1986. – С. 7–25, 52–86.
- 3 Крачило, Н.П. Вопросы типологии рекреационных ресурсов и комплексной экономико-географической оценки территории / Н.П. Крачило, Н.Г. Игнатенко // Рекреационные ресурсы и охрана природы Украинских Карпат: Сб. статей. – Ленинград, 1976. – С. 7–21
- 4 Мухина, Л.И. Принципы и методы технологической оценки природных комплексов / Л.И. Мухина. – М. : Наука, 1973. – 95 с.
- 5 Хвесик, М.А. Економіко-правове регулювання природокористування: монографія / М.А. Хвесик [и др.] – К. : Кондор, 2004. – 524 с.

N.KAMPOV, L.MEDVID, O.KASYNETS

INTEGRATED EVALUATION OF TOURIST TERRITORIES IN THE CONTEXT OF RECREATIONAL NATURAL RESOURCES USE

The article deals with the concept of natural resources use. The essence, features and functions of recreational nature have been disclosed. Attention is paid to the functional and territorial structure of the recreational use of the area, features a comprehensive assessment of the tourist area from the standpoint of sustainable (balanced) development, technology, management of recreational natural resources use.